

CSÉKA ERVIN

Új szabályozási elvek, intézmények büntetőeljárási jogunkban

A büntetőeljárás 2003. július 1. óta hatályos joganyaga több jogforráson alapul. Ezek között alapvető a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.), melynek szabályrendszerén azonban jelentős módosításokat végzett különösen a 2002. évi I. törvény, valamint a 2003. évi II. törvény. A Be. megalkotása előtt és után keletkezett szervezeti és egyéb tárgyú jogszabályok is érintették a büntetőeljárási jog területét. Ezért a büntetőeljárási jog hatályos szabályainak áttekintése céljából napjainkban legcélszerűbb a joganyag ún. egységes szerkezetben történt összeállítását igénybe venni (Igazságügyi Közlöny 2003. évi 2. szám, továbbá azóta számos más kiadvány).

Az (új) büntetőeljárási törvény koncepciójának közzététele [2002/1994. (I. 17.) Korm. hat.] óta eltelt évtizedben a gyakorlat és az elmélet, a jogalkotás és a jogalkalmazás nézőpontjaiból volt mód megvitatni a *de lege ferenda* elgondolásokat különböző fórumokon és publikációkban, még azt követően is, hogy a törvényhozás a büntetőeljárási kódexet 1998-ban megalkotta. A napvilágot látott sok, sokféle és sokoldalú szempont lehető érvényesítésének szándéka tükröződik is a hatályos büntetőeljárási jogszabály-anyagban, amelynek §-száma éppen 50 %-kal nagyobb, mint az előző kódexé volt.

Áttérve a mennyiségről a minőségre és sommás megfogalmazást használva, kellő tárgyilagossággal megállapítható: hatályos büntetőeljárási jogunk, a *maga egészében*, úgy ahogy ma az egységes szerkezetben rögzítve „megjelenik”, alapvető és részletes rendelkezéseinek többségében kétségtelenül *korszerűbb* az előzőnél. Azt a felismerést fejezi ki, hogy az új bűnelkövetési formák, módszerek felderítése, leleplezése, az elkövetők mielőbbi felelősségrevonása tökéletesített és hatékonyabb eljárási módok, eszközök törvényi szabályozását igényli, de egyúttal az emberi jogok és az eljárás résztvevői jogosítványainak fokozott biztosítását is.

Éppen annak következtében, hogy büntetőeljárási jogunk újraszabályozására, korszerűsítésére viszonylag széles keretekben került sor – noha egyes reform-elgondolások (pl. kétfokú fellebbviteli rendszer) egyelőre nem valósultak

meg és más kérdésekben is, többféle módosításokkal, lényegében megmaradt a korábbi szabályozás – természetesen tekinthető, hogy az új szabályozási elvek, újabb intézmények szakmai vitákat válthatnak ki. Ugyanakkor észrevételek, más álláspontok megemlézése nem feltétlenül jelenti – miként az alább következőké sem – az új törvényi rendelkezések (pláne sürgős) módosításának igénylését. A megjegyzések, észrevételek egy-egy új szabályozás értelmezési kérdéseire, elméleti-gyakorlati következményeire, esetleges eltérő megoldásának lehetőségére hívhatják fel a figyelmet, melyeknek tanulságai az élet és a jog fejlődésének végtelen folyamatában valamikor, valamilyen körülmények között talán még hasznosíthatók is lehetnek.

A büntetőeljárás részlet-szabályait, intézményeit, szakaszait, a hatóságok és a résztvevők jogállását meghatározó-befolyásoló, a kódex I. Fejezetében elhelyezett *eljárási alapelvek* körében bizonyos érdemi (tartalmi) újítások következtek be. A korábbi alapelvek jórésze megmaradt, de fontos új alapelvek is megfogalmazódtak: jog a bíróság eljárásához; a bizonyítási teher; az önvádra kötelezés tilalma. Az ún. processzuális alapelvek (nyilvánosság, közvetlenség, szóbeliség) nem alapelvekként és nem itt, hanem a hozzájuk tartozó részletes rendelkezések között vannak elhelyezve mint elvi jelentőségű szabályok (pl. a nyilvánosság a bírósági tárgyalásnál).

Az alapelvek meghatározása, rendszerezése kérdésében elfoglalt jogalkotói álláspont nem is ad okot észrevételezésre, miként az alkalmazott új terminológia sem. (Az elméleti minősítésnek tartott „alapelvek” helyett az „általános rendelkezések” elnevezés; l. az I. Fej.-hez fűzött min. ind.) Annyit mégis meg lehet jegyezni: a *közvetlenség a tárgyaláson* talán megérdemelte volna alapelveként való formális deklarálását a kódex élén (kivételekkel való megszorítással természetesen), még akkor is, ha az elkerülhetetlen „modern” processzuális megoldások (tanúvédelem; bizonyítás, tárgyalás, vádlott jelenléte nélkül folytatható eljárások stb.) már igencsak megtépázták ennek az alapelvnek hajdani klasszikus rangját az igazságszolgáltatást teljesítő büntetőeljárásban.

A *bíróságok hatáskörének* megállapításánál különféle – köztük *elvi* – szempontok játszhatnak szerepet; nem utolsó sorban az is, hogy az első fokon eljáró bíróságok közül, bizonyos időszakokban, melyik munkaterhének csökkentése, arányosítása mutatkozik szükségesnek. A Be. hatásköri szabályai ilyen értékelésben a helyi bíróságokat részesítik. Ennek folytán a megyei bíróságnak mint első fokú bíróságnak a hatásköre a korábbihoz képest jelentősen bővített, de még inkább az lesz 2005. január 1-jét követően, amikortól további – a legsúlyosabb minőségű gazdasági és vagyoni elleni – bűncselekmények tárgyában fog a megyei bíróság ítélni első fokon. [Be. 16. § (1) bek. h) pont, 2003. évi II. törvény 29. § (2) bek., 88. § (3) bek.] A megyei bíróság mint első fokú bíróság e – kétségtelenül túlzottnak látszó – hatásköre nyilván összefügg azzal, hogy az említett időponttól már öt ítélőtábla fog működni. Az első fokú bírósági hatáskör jelentős bővítése ugyanis szükségszerűen kihat az érintett másodfokú bíróság munkaterhére is.

De a jövőbeli hatásköri szabályozással összefüggésben más fejlemények is figyelembe jöhetnek. Nevezetesen az a kérdés, hogy a – jelenleg nyugvóponttra még nem jutott (Vö. 2003. évi II. törvény Ált. Ind. II. pont 7.) – rendes jogorvoslati rendszer egyfokú marad-e, avagy kétfokúra változik. Ha a már jelenleg is négyszintű bírósági rendszerben a rendes bírósági jogorvoslat *ismét kétfokú* lesz (lásd 1896. évi XXXIII. tc.), kétségessé válhat a Legfelsőbb Bíróság kizárólag rendkívüli jogorvoslatokra korlátozódó hatáskörének fenntarthatósága (l. a régi Curia rendes harmadfokú jogorvoslati hatáskörét) és természetesen felmerül maguknak a rendkívüli jogorvoslatoknak újraszabályozási igénye is. Avagy, ha mégsem, a maradó, lehetséges – kissé „merész” – megoldás: első fokú hatásköre csak a – szakmailag jelentősen megerősített – helyi bíróságoknak lenne, a másodfokú ítélezést a megyei bíróságok, a harmadfokút az ítélőtáblák gyakorolnák.

Az ügyész jogállását és feladatait részben új szabályozási elvek érvényesítésével határozta meg a Be. Ennek jelentősége abban van, hogy az ügyész, a nyomozástól kezdve az eljárás minden szakaszában tevékenykedik, még a jogerő után is (rendkívüli jogorvoslatok) és a külön eljárásokban is. Az ügyész eljárási jogosítványai és kötelezettségei sajátos és kiemelt jelentőséget kapnak a nyomozás lefolytatásának, illetőleg a nyomozó hatóságok feladatkörének összefüggéseiben. Általánosságban megállapítható, hogy az új szabályozás, koncepciójában és a részletes rendelkezésekben, egyértelműen az ügyész meghatározó szerepét biztosítja a nyomozásban. Az ügyész rendelkezési, utasítási joga azokban az esetekben is érvényesül, amikor egyébként a nyomozást a nyomozó hatóság önállóan teljesíti. A legfontosabb határozatokat a nyomozás során főszabályként az ügyész hozza, de bizonyos kérdésekben a nyomozó hatóság is határozhat, illetőleg intézkedhet.

Az ügyész és a nyomozó hatóság viszonyában az ügyészi rendelkezési, utasítási jog gyakorlása formáinak szabályozása (szóbeliség, írásbeliség, tájékoztatás), elvi és gyakorlati jelentőségénél fogva, indokolt (Be. 165. §). A garanciális megfontolások (helyesen) differenciált érvényesülése nyilvánul meg abban, hogy egyes, a nyomozó hatóság által meghozható határozatokhoz, elvégezhető nyomozási cselekményekhez a törvény előírja az ügyész engedélyezését, jóváhagyását vagy hozzájárulását. [talán az utóbbiakat illetően egységes megfogalmazás is lehetséges lett volna; vö. 178. § (2) bek., 178/A. § (1) és (3) bek., 192. § (1) bek.]

A nyomozásban az ügyész jogállása, illetőleg a nyomozó hatósággal való kapcsolata tekintetében – a részleteket illetően – bizonyára elképzelhetők más megoldások és felmerülhetnek vitás kérdések is. Ebben az „érzékeny” problémakörben azonban elsődlegesen a nyomozás alapvető feladatát kell szem előtt tartani. Ez pedig az, hogy a nyomozásban a tényállás tisztázásával lehetővé váljék az ügyész számára a döntés abban a kérdésben, hogy a konkrét ügyben folytatott nyomozás eredménye alapján *vádat emel-e* [Be. 28. § (3) bek., 164. § (2) bek.]. Ebből pedig logikusan következik, hogy a vádemelés kérdésében való

ügyészi állásfoglalás *alapját és „anyagát”* szolgáltató nyomozás kereteinek, eszközeinek meghatározásában is döntő szerepe kell, hogy legyen az ügyésznek. Mindez semmi esetre sem érintheti a nyomozó hatóságnak szakmai (módszerbeli, kriminalisztikai) vonatkozásban fennálló, viszonylagosan széleskörű önállóságát.

A nyomozás tárgykörében – a nyomozási cselekményeket érintő más rendelkezések mellett – újszerű az a szabályozás, amely a *nyomozó hatóság egyéb adatszerző tevékenységére* vonatkozik (Be. 178., 178/A. §). Ezek, többek között, lehetővé teszik a nyomozó hatóság számára bizonyítási eszközök létezésének, hollétének felderítése érdekében: a rendőrség adatkezelési bázisainak igénybevételét, bárkitől adatok, okiratok rendelkezése bocsátásának, különféle szervektől vizsgálat tartásának, kár megállapításának, felvilágosítás-adásának kérését; továbbá: a tényállás felderítése érdekében, ügyészi jóváhagyással, a gyanúsítotttól adatok szolgáltatásának igénylését az adóhatóságtól, egészségügyi és más szervektől, különböző nyilvántartásokból. Garanciális rendelkezés, hogy az ilyen adatokról készített jelentést (az okiratokra vonatkozó szabályok szerint), illetőleg a szervektől kapott adatokat csak az ügyész és csak a vádemelés megalapozását szolgáló bizonyítékként használhatja fel (vádemelés hiányában az adatokat törölni kell).

Az előbbiekből kitűnik, hogy az eljárási törvény ma már nemcsak a nyomozás processzuális kereteinek, hanem – a lehetséges mértékben – tartalmi elemeknek szabályozására is figyelmet fordít.

A Be.-nek a *bírói engedélyhez kötött titkos adatszerzést*, valamint a *nyomozási bíró* eljárását érintő, külön fejezet-címekbe foglalt rendelkezései egyrészt szervesen beletartoznak a nyomozást felölelő joganyagba, másrészt bizonyos vonatkozásokban újszerű szabályozási elvek érvényesülnek bennük. A korszerűsített büntetőeljárásban mindkét említett intézmény szabályozására kétségtelenül szükség van.

A bűnelkövetési formák változatossága, bonyolult, rejtett módszerei, ezekben a technika és a tudomány legújabb vívmányainak „hasznosítása” miatt, különös tekintettel a mindjobban szervezetté és nemzetközivé váló bűnözés megnyilvánulásaira, szinte lehetetlen volna a nyomozási-felderítő munka *titkosan* alkalmazott nyomozási eszközök, módszerek igénybevétele nélkül. Ugyanakkor az emberi jogok, alkotmányos jogok korlátozásával járó titkos adatszerzést, annak célját, feltételeit, alkalmazási körét, eszközeinek, módszereinek többségét, eredményeinek felhasználását nyilvánvalóan helyesebb a büntetőeljárási törvényben szabályozni, mint a valóságban amúgy is meglevő alkalmazásukat egyszerűen tudomásul venni. A Be. idevonatkozó szabályozása kellő figyelemmel van e témakör sajátos, összetett jellegére, a bírói engedélyezés szempontjaira, valamint a csakis a nyomozási szakaszban végezhető titkos adatszerzés végrehajtásában az ügyész és a nyomozó hatóság feladataira.

Az előbbieken megfogalmazottakhoz hasonló, általános és lényegében pozitív jellegű megállapítások tehetők a Be.-nek a *nyomozási bíró* működését

szabályozó rendelkezéseivel kapcsolatban is. A Be. a nyomozási bíró jogállását, eljárását, döntési jogkörét a régi magyar eljárási jogban (1896. évi XXXIII. tc.) már létezett és egyes jogrendszerekben ma is funkcionáló vizsgálóbíróéhoz részben hasonló, részben attól elérő modell alapján határozza meg. Mindenesetre eljárásjogunkban új intézményről van szó, amelynek lényege: a vádirat benyújtása előtt, azaz a nyomozási szakaszban felmerülő bírósági feladatokat a megyei bíróság elnöke által kijelölt bíró – a nyomozási bíró – látja el [Be. 207. § (1) bek.]. A nyomozási bírónak – egyéb feladatai (a tanú különösen védetté nyilvánítása, kihallgatása, a megszüntetett nyomozás folytatásának elrendelése, a titkos adatszerzés engedélyezése, bizonyos esetekben bizonyításfelvétel stb.) mellett – legjelentősebb jogosítványa: döntés a nyomozás során a személyi szabadság elvonásával (korlátozásával) járó és egyes más kényszerintézkedések tárgyában [Be. 207. § (2) bek.].

A nyomozási bíró eljárása indítvány, többnyire az ügyész indítványa alapján indulhat meg. Ugyanakkor a törvényi szabályozásban (Be. 209. §) az ügyészi, illetve a nyomozási bírói jogkör elhatárolódása fejeződik ki: a nyomozó bíró eljárására a bírósági eljárás általános szabályait kell – eltérésekkel – alkalmazni; továbbá: ha a nyomozási bíró azt észleli, hogy a nyomozás felfüggesztésének vagy megszüntetésének van helye, az ügyészt értesíti, vagyis: a nyomozási bíró nem nyomozó bíró.

Az ismertetett helyes elvi állásponttal azonban nem minden részletrendelkezés van összhangban. Pl. a Be. 213. § (2) bek.-e szerint: „A különösen védett tanú kihallgatása során a nyomozási bírónak fel kell tárnia és ... ellenőriznie a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható voltát, és azokat a körülményeket, amelyek vallomása hitelt érdemlőségét befolyásolhatják.” Ezek lényegében nyomozási-felderítési teendők végzésére vonatkozó előírások a nyomozási bíró számára. Egy másik rendelkezés szerint [Be. 207. § (3) bek.] pedig a nyomozási bíró [a már idézett – 207. § (1) bek. – alapvető rendelkezéssel szemben] nyilván nem a vádirat benyújtása előtt tevékenykedik akkor, amikor a tárgyalás előkészítése során vagy a tárgyaláson történt bírósági rendelkezés folytán a különösen védett tanút ismételten kihallgatja [268. § (3) bek., 305. § (3) bek.].

Kisebb kiegészítések fűzhetők a *terheltet* érintő néhány törvényi rendelkezéshez. Korunk bűnözési viszonyai között (szervezett, nemzetközi jellegű bűnözés), az amúgy is nagy nehézségekkel küzdő felderítő-nyomozati munka eredményességének javítása érdekében van szükség olyan processzuális megoldásokra, mint az *együttműködő gyanúsított* esetében a büntetőeljárástól való „eltekingés”. [A feljelentés elutasítása, valamint a nyomozás megszüntetése, Be. 175. § (1) bek. és 192. § (1) bek.; nem szólva itt a fedett nyomozó alkalmazásáról.] Mégis elgondolkodtató, mennyire bonyolult értékelést igényel annak megállapítása, hogy a gyanúsított vállalt, beígért „szolgáltatása” (közlései, információi, lényegében *vallomása*) adott esetekben milyen megbízhatósági (valószínűségi) alapokon nyugszik, amelyekre építve kell megítélni a kisebb

vagy nagyobb nemzetbiztonsági, bűnüldözési, büntetőjogi érdeket. E komplex feladat teljesítésével dől el az indokoltsága a büntetőeljárástól való szabadulásnak, ami az együttműködés nem csekély ellentételezése és ami talán a törvény előtti egyenlőség elvét is sérti.

Bizonyára hasznos lehet ez a jogintézmény a gyakorlati alkalmazás jól megválasztott – mondhatjuk úgy is, „szerencsés” – eseteiben, de azért ma is meg-szívlelendő *Finkey Ferenc* kissé régi keletű – áttételekkel azonban a most tárgyalt kérdéskörben is helytálló – intelme: „Óvatossággal kell eljárni a terhelt-társ nyilatkozatával szemben, midőn igen gyakran egyik terhelt a másiknak alaptalan vádlásával igyekszik magát megmenteni.” (A magyar büntető perjog tankönyve. IV. kiadás, Budapest, 1916. 304. p.)

A bírósági tárgyaláson, érdemi kihallgatása előtt „a vádlottnak lehetőséget kell adni arra, hogy röviden összefoglalva kifejtse a váddal kapcsolatos álláspontját” és ennek során „a vádlott, illetőleg védője – ha ezt szükségesnek tartja – kitérhet arra is, hogy a védelem érdekében milyen bizonyítás lefolytatását indítványozza” [288. § (3) bek.].

Ezek az új törvényi rendelkezések feleslegesnek látszanak, sőt a szöveg első fordulatóban lehetőségként megfogalmazottak, ha élnek vele, esetleg zavart keltők is lehetnek, éppen a vádlott később következő érdemi vallomásával való összefüggései folytán. (Még akkor is, ha a bizonyítás szempontjából csak a vallomásnak van jelentősége.) Amellett a „rövidség”, az „összefoglalás”, a „váddal kapcsolatos álláspont” olyan általánosságok, amelyekbe, mint relatív fogalmakba az ügynek minden néven nevezendő – ténybeli, jogi – vonatkozása belefoglalható. Kérdés, hogy mindez a tárgyaláson a processzuális célnak – a bíróság, az ügyfelek és mások általános tájékoztatásának – az elérését mennyiben szolgálhatja. Az viszont valószínű, hogy a tanács elnökének igen gyakran kell gyakorolnia tárgyalásvezetési jogosítványait annak érdekében, hogy a vádlott bevezető nyilatkozata megkülönböztethető legyen a tárgyalás eredményét összegző perbeszédétől. Erre az idevágó miniszteri indokolás méltán hívja fel a figyelmet.

Az pedig, hogy a tárgyaláson a vádlott általános „bevezető” nyilatkozata kapcsán a vádlott, illetve a védő „kitérhet” bizonyítás indítványozására is, az egyébként valóban alapvető fontosságú védelmi jogosítvány túlszabályozásának tekinthető. Ugyanis a védelmet szolgáló indítványok lehetőségét (a védőre: kötelezettségét) számos törvényi rendelkezés biztosítja az eljárás minden szakaszában, így a bírósági eljárásban különösen: a tárgyalás előkészítése során: 263. § (2) bek. (a vádirat közzlése), 268. § (1) bek. (intézkedés eljárási cselekmény elvégzése iránt), 279. § (2) bek. (idézés, értesítés a tárgyalásra); a tárgyalással kapcsolatban: 243. § (a tárgyaláson résztvevők jogosítványaként), 285. § (1) bek. (a tárgyaláson a bizonyítás sorrendje szabályozásánál). E lehetőségek felhasználása esetén a védelem szempontjából lényeges bizonyítás irányai tehát (amelyeknek „körvonalazására” a min. ind. a vádlott tárgyalási bevezető nyilat-

kozatát igen alkalmasnak tartja) legtöbbször már a tárgyalás előtt megismerhetők a bíróság, sőt az ügyész számára is.

A *tanúvallomás* tárgykörében részben a korábbi tételes jogban is már ismert, részben új szabályozási elvek érvényesülnek a Be.-ben. Az új, illetve újra szabályozott rendelkezések a tanú eljárási helyzetének erősítése, védelmének fokozása irányában hatnak. A hatályos szabályozás összességében kétségtelenül javíthatja a tanúvallomásnak, ennek a fontos személyi bizonyítási eszköznek a hatékonyságát a gyakorlatban.

Mindamellet az egyik, új jogintézmény bevezetésének indokoltsága, nevezetesen a tanú érdekében meghatalmazott *ügyvéd* eljárásának lehetővé tétele vitatható. A tanúnak a jogairól való felvilágosítása ugyanis, amit a törvény a tanú érdekében eljáró ügyvéd feladataként jelöl meg (Be. 80. §), a büntetőügyekben eljáró hatóságok általános tájékoztatási kötelezettségének körébe tartozik. [Az eljárás minden szakaszában: 62. §, a tanút illetően a mentességi okokra: 82. § (2) bek.] A tanú ügyvédjének adott egyéb törvényi jogosítványok [a tanúkihallgatási jegyzőkönyv megtekintése, arra észrevételek, indítványok; 85. § (4) bek., 251. § (3) bek.] pedig egyrészt inkább a tanú által személyesen gyakorolhatóknak látszanak, másrészt nem kívánatos vitákra adhatnak alkalmat a gyakorlatban azzal a törvényi tilalommal kapcsolatban, amely szerint a tanú érdekében eljáró ügyvéd „a vallomást nem befolyásolhatja” [85. § (3) bek.].

A Be. 85. §-ának (5) bekezdése a bíróságot, az ügyészt, illetve a nyomozó hatóságot felhatalmazza annak engedélyezésére, hogy a tanú szóbeli kihallgatását követően vagy helyette *írásban* tegyen vallomást. Bizonyos vonatkozásokban ez az új szabályozás is észrevételezhető. Első sorban is abból a szempontból, hogy az írásbeli tanúvallomás túl széles körben, az eljárás minden szakaszában, a hatóság mérlegelése alapján, törvényi feltételek nélkül engedélyezhető. Az indokolt engedélyezések tipikus eseteit a joggyakorlat természetesen kialakíthatja, másrészt a törvény további – helyeselhető – rendelkezése szerint „az írásbeli tanúvallomás megtétele nem zárja ki, hogy utóbb a tanút, ha az szükséges, a kihallgatása céljából” megidézzék.

Mindenesetre a szóbeli kihallgatás *helyett* lehetséges írásbeli tanúvallomás eseti engedélyezéseinél aligha hagyható figyelmen kívül az a tapasztalat, hogy a tanú írásbeli megnyilatkozásainak értéke *általában* (kivételek lehetnek) alacsonyabb fokú, de legalábbis nehezebben megítélhető, mint a szóbeli vallomása, amikor is a kihallgatás (tehát *hallás*, látás, egyéb érzékelés stb.) útján közvetlenül nyert információk sokoldalú értékelést tesznek lehetővé. A papír ugyanis mindent eltűr, többek között még a tanú által észlelték – akár jószándékú, de esetleg egyoldalú – „átfogalmazását” is.

Egyébként a Be. az *okirati bizonyítás* lehetőségeit számos, részben új rendelkezéssel *bővítette*, nem tekintve feltétlennek a közvetlenség elvének érvényesülését még a büntetőeljárás bírósági szakaszában, a tárgyaláson sem. Így pl. okirati a bizonyítás: a nyomozásban a jegyzőkönyv helyett (Be. 168. §), az egyéb adat szerzéséről [178. § (3)–(4) bek.], a titkos adatszerzésről [206. § (2)

bek.] készített jelentés esetében; a nyomozási bíró által végzett kihallgatások, bizonyítási cselekmények anyagának későbbi felhasználásakor [207. § (3) –(5) bek.]; a kiküldött és megkeresett bíró eljárásáról készült jegyzőkönyv tárgyaláson történő felolvasása esetén [304. § (4) bek.]; a tárgyaláson a vádlott (291. §), illetőleg a tanú (296–297. §) korábbi vallomásainak, vagy a szakvélemény (244. §) felolvasása esetén; egyes külön eljárásokban (lemondás a tárgyalásról, 539. §; tárgyalás mellőzése, 544. §).

A tanúvallomás tág tárgykörén belül a Be. sokoldalú, differenciált szabályozásával gondoskodik a *tanú védelméről*. A különféle módokon megfélemlített, megfenyegetett, veszélyeztetett s így a zavartalan vallomástételben akadályozott tanú érdekében kialakított hatályos védelmi szabályrendszer valószínűleg megfelel a kor követelményeinek. Ugyanakkor ezzel összefüggésben nem jelentéktelen mellék-következmény egyes eljárási alapelveknek (nyilvánosság, közvetlenség) a tanúvédelmi szempontok követelte korlátozása, az eljárás résztvevői jogosítványainak esetenkénti csorbulása. [Pl. felismerésre bemutatásnál, szembesítésnél, tárgyaláson kívüli bizonyítás felvételénél; Be. 122. § (5) bek., 124. § (2) bek., 304. § (5) bek.]. Hatványozottan ez a helyzet különösen védett tanú esetén, akit a tárgyaláson nem lehet kihallgatni (294. §), akinek csak a nyomozási bíró előtti kihallgatásáról készült jegyzőkönyv-kivonatát tekintheti meg a vádlott és a védő és akihez csak írásban indítványozhatják kérdések feltevését, amelyekre a nyomozási bíró ismételt kihallgatja a tanút [207. § (3) bek., 263. § (3) bek., 268. § (3) bek., 305. § (3) bek.].

Vannak a Be.-ben szabályozott olyan új (felújított) intézmények, amelyek bevezetése – előírt feltételekkel, módozatokkal együtt – egyértelműen helyeselhető. Ilyen az egyes ügyészi negatív állásfoglalások (az ügyészi „tétlenség”) eseteiben lehetséges *pótmagánvád*; a bíróság, illetve az ügyész bizonyos határozatainak meghozatala előtt beszerezhető, a tájékoztatásukat szolgáló *pártfogó felügyelői vélemény*; az eljárási kényszerintézkedésként szabályozott *úti okmány elvétele*.

Az *óvadékkal*, mint az eljárási cselekményeknél való jelenlétre ösztönző, az előzetes letartóztatás alternatívájaként bevezetett kényszerintézkedéssel is „meg lehetne békélni”, ha nem szólna ellene a jól ismert, igaz kissé sommásan hangoztatott ellenérv: csakis (vagy legalábbis elsősorban, leggyakrabban) az anyagilag tehetősek élhetnek vele. Aligha vitatható, hogy ők nemcsak könnyebben tehetik le az óvadékot, hanem könnyebben meg is engedhetik maguknak, hogy azt veszni hagyják és így az óvadék sokszor nem éri el célját. Ha pedig az óvadékot a terhelt helyett más teszi le (Be. 147. §), még kevésbé valószínű – kivételes esetektől eltekintve –, hogy a terhelt nagyon törje magát az óvadék megmentése érdekében.

Nincs könnyű helyzetben a bíróság, amikor az óvadék összegét a terhelt személyi körülményeire és vagyoni helyzetére is figyelemmel határozza meg [147. § (4) bek.] A *fő figyelmet* ugyanis arra kell fordítani, hogy az összeg ösztönözzön az óvadék céljának elérésére, az eljárási cselekményeknél való megje-

lenésre. Az óvadék elfogadásával egyidejűleg bizonyos szabadságkorlátozó kényszerintézkedések (lakhelyelhagyási tilalom, házi őrizet, úti okmány elvétele) alkalmazásának törvényi lehetősége pedig arra utal, hogy az óvadék a gyakorlatban valószínűleg csak ilyen „kisegítő” (komplex) megoldások mellett lehet reális alternatívája az előzetes letartóztatásnak.

Új szabályozási elv, éspedig az eljárás résztvevői által tanúsított, gyakran az eljárás elhúzódásával járó fegyelmezetlenségek szankcionálása érvényesül a Be. 161. §-ának rendelkezéseiben. Az itt taxatív felsorolt esetekben és személyek ellen kiszabható *rendbírságot* meg nem fizetés esetén a bíróság *elzárásra változtatja* át, ezen átváltoztató határozata ellen *jogorvoslatnak nincs helye*, az eljárás végrehajtására a szabálysértési jogszabályok irányadók. A fellebbezés kizárásával kapcsolatban a min. ind. arra hivatkozik, hogy itt nem bűncselekmény miatt alkalmazott szabadságelvonással járó szankciónál van szó és a rendbírságot kiszabó határozat ellen „egyébként is” jogorvoslatnak van helye. Ezek az indokok sem meggyőzők azonban egy olyan bírósági határozat elleni fellebbezés kizárására, amely – közömbös, hogy milyen okokból és milyen előzmények után – szabadságelvonásról rendelkezik. Vitatható továbbá a rendbírság elzárásra való átváltoztatásának törvényi előírása a büntetőügyben – védőként, képviselőként, a pótmagánvádló képviselőjeként – részt vevő *ügyvéd* esetében.

A *tárgyalás előkészítése* során a bíróság – egyebek között – megkeresheti az ügyészt bizonyítási eszközök felkutatására és a vádirat hiányosságainak pótlására is [Be. 268. § (1) bek.]. További bizonyítási eszközök felkutatására a gyakorlatban sokszor szükség is lehet, de a *vádirat hiányosságainak pótlására* irányuló megkeresést lehetővé tévő törvényi rendelkezés értelmezhetetlen. Ennek a teljesen új „intézménynek” túlságos általánosságát a min. ind. sem világítja meg, a mellett az ilyen megkeresést tartalmazó intézkedés ellen fellebbezésnek sincs helye [276. § (1) bek. h) pont].

A *tárgyalási szakaszt* érintő néhány megjegyzést egy, a Be. *szerkezetére* vonatkozó észrevétellel célszerű bevezetni. Az eljárási törvény XIII. Fejezete Az első fokú bírósági tárgyalás címet viseli. Ebből logikusan az következne, hogy a tárgyalással kapcsolatos valamennyi rendelkezés ebben a fejezetben található. Ezzel szemben – érthetetlenül és a megokolást a min. ind.-ban is mellőzve – a tárgyalásra vonatkozó rendelkezéseknek csak egy része van az említett fejezetben elhelyezve, a tárgyalási joganyag másik részére A bírósági eljárás általános szabályi című XI. Fejezet rendelkezései között lehet rátalálni.

A tárgyalásnak ekként két törvényhelyről összeszedhető szabályairól azonban, *érdemben*, megállapítható, hogy azok a tárgyalás jelentőségéhez és feladataihoz igazodó, körültekintő, korszerű koncepció kifejeződései. A rendelkezések általánosságban véve és a részkérdésekben is megfelelnek azoknak a követelményeknek, amelyek joggal támaszthatók egy kódex méretű újraszabályozással szemben a tekintetben, hogy az új, a felújított vagy a korábbiakból megtartott processzuális megoldások várhatóan alkalmasak legyenek a jogalkalmazás

hatékonyságának lehető fokozására. A konkrétumok felemlítésére ezúttal nem is lévén lehetőség, csak néhány kérdést érintő megjegyzésre lehet szorítkozni.

Nem nagyon hozhatók fel meggyőző érvek a tárgyaláson a *felek általi tanú-kihallgatás* rendszere mellett még abban a *fakultatív* formában sem, amint ezt a Be. 295. §-a megvalósította. Ezt a hazai jogban (1896. évi XXXIII. tc. 308. §) már létezett, angolszász gyökerű intézményt ugyanis a gyakorlatban alig alkalmazták és a szakirodalom is nehezen átültethetőnek tartotta közép-európai viszonyok közé. Ilyen megfontolások a jelenlegi szabályozást is kísérhetik, miért is az intézmény a Be.-ben feleslegesnek látszik, bár igaz, hogy a felesleges dolgok nem ártanak (*superflua non nocent*).

Ugyancsak legalább is felesleges, de inkább elhibázott eljárásjog-dogmatikai szemléletet tükröző az a rendelkezés, amely szerint: „Ha az ügyész a vádlott bűnösségét nem tartja megállapíthatónak, a perbeszédében a jogszabályokat is megjelölve, indokolt *indítványt tesz a vádlott felmentésére*”. [Be. 315. § (3) bek.] Ezt olvasván, önkéntelenül felidéződik az emberben az ilyen helyzetben az ügyész által egyedül alkalmazható más – régi, egyszerű és jogszerű, bölcs – megoldás: „Ha a vádló a vádlottat elítélhetőnek nem tartja, a vádat elejti.” [1896. évi XXXIII. tc. 315. § (2) bek.]. A közvád alapjával, rendeltetésével, értelmével összhangban álló ügyészi magatartás adott esetekben csakis az utóbbi lehet és nem az, ha az ügyész a tárgyaláson a per (nem vád) beszédében, esetleg minden ékesszólását latba vetve, „a jogszabályokat is megjelölve” igyekszik a bíróságot meggyőzni arról, hogy a vádlott bűnössége miért nem állapítható meg és tehát miért kell őt felmentenie.

A vádlott felmentését szorgalmazó ügyészi indítvány a hazai tételes jogban mindig is ismeretlen intézmény volt. (Csak legfőbb ügyészi utasításokban fordult elő az utóbbi időkben.) Azokra a nézetekre, amelyek szerint a felmentő ítélet a vádlottra kedvezőbb eljárásjog-dogmatikai helyzetet teremt, mint a vádelejtés folytán hozott, eljárást megszüntető végzés, nem érdemes szót vesztegetni, mert tévesek. Ami ugyanis ebben a kérdésben a meghatározó, az az ártatlanság vélelme, amit tudvalevőleg csak a bűnösség megállapításáról szóló jogerős bírósági ítélet dönthet meg. Annak semmi jelentősége nincs, hogy ilyen ítélet hozatalára *milyen okból nem* került sor.

A Be. szabályozása (szóhasználata) igyekszik elkerülni, hogy a törvényben a *vádlott védőbeszédéről* rendelkezzen. A 314. § (1) bek.-e szerint a vádlott „felszólalhat”; a 317. § (1) bek.-e szerint „szót emelhet saját védelmére”; ha nincs védője, a vádlott felszólalására a „perbeszédre vonatkozó szabályok” az irányadók. Helyesebb lett volna, ha a törvény – akár van védője, akár nincs – egyértelműen a vádlott védőbeszéd tartási jogosultságáról rendelkezik (természetesen a helyesen szabályozott „utolsó szó jogán” kívül; 319. §). Érthetetlen is lenne, hogy olyan fontos eljárási jogosítvány tekintetében, mint amilyen a perbeszéd, a vádlottnak korlátozottabb lehetősége legyen, mint a védőjének. Hogy két védőbeszéd is elhangozhat a tárgyaláson, annak az az oka, hogy a vádlott is és a védő is önálló jogosultságú alany (ügyfél) a büntetőeljárásban.

Nem lényegtelen – régi, elméletben-gyakorlatban máig sem teljesen tisztázott – kérdés, hogy a tárgyalást vezető tanácselnök félbeszakíthatja-e a perbeszédet és milyen esetekben. Valóban hézagpótló a Be. szabályozása: félbeszakítható a perbeszéd, ha bűncselekményt vagy rendzavarást valósít meg, avagy „ha az eljárás elhúzásának megakadályozása érdekében ez szükséges” [Be. 314. § (4) bek.]. De az utóbbi félbeszakítási ok helytállósága vitatható: túlzott általánossága folytán sok minden „belefér”: bőbeszédűség, ismétlések, az ügygel össze nem függő, vagy jelentéktelen kérdések taglalása stb. Azt is figyelembe kell venni, hogy a perbeszéd az egyetlen lehetőség az egész eljárásban arra, hogy a jogosultak az ügyben képviselt ténybeli és jogi álláspontjukat, összefoglaló jelleggel, élőszóban kifejtthessék. Az igazságszolgáltatás időszerűségének előmozdításáért minden lehetséges eszközt meg kell ugyan ragadni, de azért az kétséges, hogy a gyakran hónapokig (sőt kivételesen évekig) elhúzódó eljárások tartamának lerövidítésében éppen a perbeszédnek kívánatos „tömörsege” játszhatna jelentős szerepet.

A Be. rendes, illetve rendkívüli *jogorvoslati rendszerével*, annak koncepciójával, szabályozási elveivel kapcsolatban jelenleg nem volna időszerű észrevételeket tenni. Ugyanis a büntető jogorvoslati rendszer továbbfejlesztését célzó elgondolások most vannak kialakulóban és e körben újabb kodifikáció (újraszabályozás) bekövetkezését valószínűsítik. Ugyanakkor természetesen arra is lehet számítani, hogy az újabb novellisztikus jogalkotás a jelenleg hatályos büntetőeljárási joganyag más területeit is érintheti.

Végül a Be.-ben foglalt egyes *külön eljárások* – bíróság elé állítás; lemondás a tárgyalásról; tárgyalás mellőzése – szabályozási elveivel, törvényi feltételeivel kapcsolatban látszik indokoltnak egy megjegyzés. (E külön eljárások eddigi, következetesen *szélesedő* fejlődési útjának esetleges folytatása esetére.) E külön eljárások alkalmazási körének további törvényi *bővítése*, illetőleg bennük a terhelt *beismerése* jelentőségének bármilyen formában való fokozása: valószínűleg alakító (átalakító) hatással járna az egész büntetőeljárásra, annak rendszerére. Éspedig olyan értelemben, hogy a rendes eljárás, illetőleg egyes külön eljárások közötti elvi jellegű, szabályozási, strukturális különbségek elmosódnának vagy eltűnnének. Egyes külön eljárások egyik alapfeltétele, a beismerés esetleg már-már visszanyerné hajdani „rangját” (*regina probationum*); de legalábbis a gyakorlatban – egyelőre ma még más feltételekkel együtt elfoglalt – kiemelkedő helyet kapna a külön eljárás feltételei, sőt általában a bizonyítási eszközök sorában. Ez a helyzet pedig már nehezen volna összeegyeztethető a büntetőeljárásbeli bizonyítás ma is érvényesülő, azzal az elvi jelentőségű szabályával, hogy: „A bizonyítás eszközeinek és a bizonyítékoknak nincs a törvényben előre meghatározott bizonyító ereje.” [Be. 78. § (2) bek.]

ERVIN CSÉKA

INSTITUTIONS NOUVELLES ET PRINCIPES DE
RÈGLEMENTATION NOUVEAUX DANS LA PROCÉDURE
PÉNALE DE HONGIRE

(Résumé)

L'auteur reconnaît et apprécie moderne la conception, le système et la réglementation générale de nouveau Code de Procédure Pénale de Hongrie (Loi 1998 No XIX quelques fois modifiée) entrée en vigueur le 1 Juillet 2003. La majorité des institutions juridiques récemment trouvables dans le nouveau Code serai efficacement applicable á la lutte poursuivie contre la criminalité organisée contemporaine surtout. Les institutions et réglementations nouvelles analysées – et critiquées en partie – par l'auteur sont, parmi les autres, les suivantes: quelques principes fondamentaux procédurals; compétence des tribunaux; certains mesures de contrainte (caution, retirer le passeport); le statut juridique du procureur en l'enquête et par devant les tribunaux; l'activité du juge d'enquête; action de l'accusateur privé de surrogat; les caractéristiques nouvelles du système de l'audience (audition mutuelle des témoins par les parties); les problèmes actuels du système des voies de recours; les règles en ce qui concernent les procédures particulières.